

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

17 (26)

2017

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

NEKASDIENIŠKOS KASDIENYBĖS:

VISUOMENĖ, ISTORIJA IR GALIA

Sudarytojos NERINGA KLUMBYTĖ ir KRISTINA ŠLIAVAITĖ

THE EXTRAORDINARY EVERYDAY:

SOCIETY, HISTORY AND POWER

Edited by NERINGA KLUMBYTĖ and KRISTINA ŠLIAVAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI VILNIUS 2017

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius
<www.istorija.lt>

Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
Tel. / Phone: + 370 5 262 9410
El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt
vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. LIP-078/2016)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė</i>)	5
Editorial (<i>Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė</i>)	6

Straipsniai / Articles

Nekasdieniškos kasdienybės: visuomenė, istorija ir galia / The Extraordinary Everyday: Society, History and Power

Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė

Įvadas. Nekasdieniškos kasdienybės: visuomenė, istorija ir galia	7
--	---

Tomas Vaiseta

„Kaip būk tai yra atskira valstybė“: ką reiškia būti sovietinėje psichiatrijos ligoninėje?	13
‘Like in a Separate State’: What Did it Mean to be Hospitalised in a Soviet Psychiatric Hospital? Summary	39

Neringa Klumbytė

Laiškų institucija ir kritinis pilietiškumas satyros ir humoro žurnale „Šluota“	43
The Institution of Complaints and Critical Citizenship in the Humour Journal ‘The Broom’. Summary	75

Rima Praspaliauskienė

Įvokelinti gyvenimai: sveikatos priežiūros praktika Lietuvoje	77
Enveloped Lives: Practising Health and Care in Lithuania. Summary	96

Kristina Šliavaitė

Dovanos mokytojams Lietuvos mokyklų bendruomenėse: tarp bendruomeniškumo kūrimo ir mainų	99
Gift-Giving at State Schools in Lithuania: Between Community Building and Economic Exchange. Summary	122

Mykolė Lukošienė

Ekologinis pažeidžiamumas ir kasdienės patirtys pamario krašto užliejamose teritorijose	125
Ecological Vulnerability and Everyday Experiences in the Pamarys Flooded Area. Summary	149

Maryna Bazylevych, Brittany Anderson

„Norėčiau patirt staigmeną... ką nors nesuplanuoto.“ Ukrainos jaunimo vilties vizijos.....	153
‘I Would Like to Have a Surprise ... Something Unplanned.’ Imaginaries of Hope among Young People in Ukraine. Summary	171

Fabio Mattioli

- Klasė ir kasdienybė: Makedonijos darbininkų atvejis 173
 Daily Life and Class among Macedonian Workers. Summary 190

Elana Resnick

- Protest and the Practice of Normal Life in Bulgaria 193
 Protestas ir normalaus gyvenimo praktika Bulgarijoje. Santrauka 212

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Gediminas Lankauskas. The Land of Weddings and Rain: Nation and Modernity in Post-Socialist Lithuania (*Neringa Klumbytė*) 215
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, Irena Šutinienė. Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 219
 Rasa Paukštytė-Šaknienė, Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje (*Laima Anglickienė*) 222
 Skaidrė Urbonienė. Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- Ritualinių metų darbo grupės pranešimai XIII SIEF simpoziume (*Žilvytis Šaknys*) 231
 Trečioji Balkanų ir Baltijos etnologų konferencija (*Žilvytis Šaknys*) 232
 Tarptautinė konferencija „Skirtys ir bendrumai“ (*Viktorija Serbentienė*) 235
 Etnologijos doktorantų konferencija VERITAS ETHNOLOGICA (*Jonas Tilvikas, Audronė Daraškevičienė*) 237

Sukaktys / Anniversaries

- Irenai Reginai Merkienei – 80 (*Žilvytis Šaknys*) 241

Trečioji Balkanų ir Baltijos etnologų konferencija

Trečioji tarptautinė Baltijos ir Balkanų šalims skirta konferencija: „Balkanų ir Baltijos valstybės vieningoje Europoje: istorija, religija ir kultūra III“ vyko Vilniuje, Lietuvos istorijos institute 2017 m. spalio 9–11 d. Pirmosios (2008 ir 2014 m.) konferencijos buvo surengtos Sofijoje Bulgarijos mokslų akademijos etnologijos ir tautosakos institute. Konferencija Lietuvoje siekta pagerbti daug Lietuvai ir Bulgarijai nusipelnusio Jono Basanavičiaus atminimą, kartu paminėti artėjantį Lietuvos Nepriklausomybės šimtmečio jubiliejų. Ji organizuota nuo 2015 m. vykdant bendrą Lietuvos istorijos instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus ir Bulgarijos MA etnologijos ir folkloristikos instituto su etnografijos muziejumi tyrimų projektą „Šiuolaikinės šventės Bulgarijoje ir Lietuvoje: nuo tradicinės kultūros ir posmodernių transformacijų“ (projekto vadovai Žilvytis Šaknys ir Ekaterina Anastasova).

Konferenciją parėmė Lietuvos mokslo taryba. Jos metu perskaityti 38 pranešimai. Pranešėjai (daliai jų keliones parėmus Lietuvos mokslo tarybai) atstovavo 10 šalių, 15 pranešimų skaitė pranešėjai iš Lietuvos, 5 iš Bulgarijos, po 4 iš Rusijos (5 pranešėjai) ir iš Latvijos, po 3 – iš Rumunijos ir Estijos, po vieną buvo iš Turkijos (2 pranešėjai), Anglijos, Suomijos ir Austrijos.

Po registracijos ir sveikinimo žodžių pradėtas pirmasis posėdis „Istorija, atmintis, tapatybė“. Jo pirmoji sesija (pirmininkavo V. Jankova) prasidėjo pranešimais, skirtais Jono Basanavičiaus mokslinei veiklai nušviesti. Pranešimus perskaitė vilnietis istorikas Rimantas Miknys („Jono Basanavičiaus „Hermeneutika“) ir kaunietis Arūnas Vaicekuskas („Hetitai, bulgarų folkloras ir J. Basanavičiaus lietuvių kilmės teorija“). Didžiulio totorių tyrinėtojų

susidomėjimo ir diskusijų sulaukė Venetos Jankovos iš Šumeno (Bulgarija) pranešimas „Totorių istorinė atmintis Bulgarijoje ir Lietuvoje – lyginamieji aspektai“. Lietuvos Respublikos šimtmečiui pažymėti skirtas vilnietės Skaidrės Urbonienės pranešimas „Lietuvos nepriklausomybės įamžinimo paminklai: kodėl kryžiai?“ Antroji sesija (pirmininkavo S. Ryčkovas) pradėta klausytojus sudominusiu Turkijos dalyvių Vildane ir Artum Dinç (pranešėjai iš Bursos ir Ankaros) pranešimu „Bulgarijos socializmo vaizdai turkų nacionalinės mažumos atmintyje“. Tapatybės tema pratęsta viešnios iš Bukarešto Ana-Mihaela Pascu pranešime „Tapatybės raiška naratyvuose: Jului slėnio regiono (Rumunija) žemdirbių ir kalnakasių bendruomenių atvejis“.

Daugiausia dėmesio konferencijoje skirta religijos raiškai. Posėdžio „Religija ir sakralios vietos“ pirmoji sekcija (pirmininkavo M. Kōiva) pradėta Roberto Parkino iš Oksfordo pranešimu „Kaip Šviebodinas (Świebodzin) įsigijo Jėzaus statulą: šventų vietų ir religinio turizmo refleksijos“. Įvairiapusei katalikybės raiškos analizei skirta ir daugiau pranešimų. Rygietė Solveiga Krumina-Konkova perskaitė pranešimą „Religija postliberaliais laikais“, kuriame deklaravo šiuolaikinį katalikų bažnyčios dominavimą Latvijoje“. O Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė pristatė tyrimus, atliktus Bulgarijoje, „Bulgarijos katalikų bendruomenių religinė tapatybė“. Tyrimus puikiai papildė rygietės Inesės Runcės pranešimas „Latvijos Romos katalikų šeimų dvasinė praktika sovietinio režimo sąlygomis ir šiandien“. Prie jų derėjo ir kaunietės Jolantos Kuznecovienės pranešimas „Liberalioji demokratija ir Romos Katalikų Bažnyčios balsas viešajame Lietuvos gyvenime“. Antrojoje sesijoje

je (pirmininkavo M. Maeva) analizuota ir stačiatikių bei sentikių religijų raiška. Pranešėja iš Bukarešto Maria Mateoni perskaitė pranešimą „Įtampa tarp komunizmo ir ortodoksijos Šv. Nikolajaus vienuolyno atmintyje“, o rygietė Nadežda Pazuchina – „Gyventi pagal protėvių priesakus: Latvijos sentikių kultūrinės praktikos ir tradicijos reprezentavimas“. Religingumo tyrimų Bulgarijoje ir Estijoje duomenis apibūdinusi Mare Kõiva iš Tartu perskaitė pranešimą „Šventų vietų išradimas“. Trečiojoje sesijoje (pirmininkavo M. Borisova Žekova) buvo pateikti trys pranešimai. Mila Maeva iš Sofijos perskaitė pranešimą „Septintos dienos adventistų bažnyčia Bulgarijoje ir Baltijos šalyse“, jos kolegė Svetoslava Tončeva rėmėsi tik Bulgarijos tyrimų medžiaga: „Budizmas Bulgarijoje – mastai, specifika ir paplitimas“. O vilnietė Monika Balikienė pateikė „blogos akies“ raiškos analizę Lietuvoje. Perskaitė pranešimą „Verslus ir subtilus magijos pasaulis, kuriame niekas negaunama veltui“.

Antroji konferencijos diena buvo skirta etnokulinarijai. Trečiasis posėdis „Etniškumas ir etninė virtuvė“ (pirmininkė T. Minijachmetova) skirtas tik totorių etninei virtuvei, bet kartu apėmė ir konfesinę jos specifiką, kuri, kaip paaiškėjo pastaruosiu metu, svarbi ne tik Balkanų šalių, bet ir Tatarstano bei Lietuvos totorių musulmonų bendruomenėms. Sergejus Ryčkovas iš Kazanės perskaitė pranešimą „Miesto musulmonų kulinarinio elgesio religinis faktorius visuomeninio maitinimo subjektų rinkos kontekste“; Vilnietė Galina Miškinienė – pranešimą „Lietuvos totorių kulinarinis paveldas“; Kazanės atstovės Nadežda Ryčkova ir Ekaterina Ryčkova – pranešimą „Miesto totorių musulmonų kasdienis valgymo etiketas maitinimosi kultūroje“. Pranešimus savotiškai apibendrino Rozalinda Musina iš Kazanės pranešimu „Totorių etnoteritorinių grupių identifikacijos ir konsolidacijos faktoriai

(Pavolgio ir Lietuvos totorių pavyzdžiai)“. Posėdis „Etniškumas ir etninė virtuvė“ buvo pratęstas Nemėžyje, kur susitikta su Nemėžio totorių bendruomene. Susitikimo metu buvo degustuojami Lietuvos tautinio paveldo produktais sertifikuoti patiekalai, diskutuojama dėl jų autentiškumo ir atitikties už Lietuvos ribų egzistuojančiose bendruomenėse. Diskusijose aktyviai dalyvavo ir Nemėžio totorių bendrijos atstovai, vadovaujami jos pirmininko Tairo Kuznecovo. Ypač daug diskusijų sukėlė šimtalapis, apie kurį nežino nei Balkanuose, nei Tatarstane gyvenančios totorių bendruomenės.

Trečiąją konferencijos dieną vyko trys posėdžiai. Ketvirtojo posėdžio „Ritualai, šventės ir laisvalaikis“ (pirmininkavo S. Tončeva) metu buvo pateikti trys lyginamieji tyrimai, atlikti Vilniuje ir Sofijoje. Rasa Paukštytė-Šaknienė pristatė šeimos šventes: „Lietuva ir Bulgarija. Šeimos šventė šiuolaikiniame mieste“; Irma Šidiškienė – bendradarbių laisvalaikį: „Bendradarbių bendruomenių kultūriniai aspektai mieste Lietuvoje ir Bulgarijoje“, o Žilvytis Šaknys – draugų laisvalaikį ir šventes: „Laisvalaikis ir draugų šventės Vilniuje ir Sofijoje“. Pranešėjai akcentavo, kad Sofijos tyrimai buvo svarbūs norint suvokti situaciją Vilniuje, o šios apžvalgos autorius rekomendavo pasiremiant Sofijos patirtimi, masines tradicines šventes esant galimybei švęsti ne mieste, o vykti į vietoves iš kur kilę tėvai, seneliai. Klaipėdietė Lina Petrošienė apžvelgė pasaulio šalių Užgavėnių aprašymus tarpukario Lietuvos spaudoje: „Pasaulio šalių Užgavėnių šventės aprašymai XX a. Lietuvos periodikoje“, o maskvietė Svetlana Ryžakova apibendrino naujausius Latvijoje ir Lietuvoje atliktus induizmo tyrimus: „Indija Baltijos šalyse: induistų apeigos ir praktikos šiuolaikiniame Latvijoje ir Lietuvoje“. Penktajame posėdyje „Migrantai ir migracija“ (pirmininkavo I. Stahl), neatvykus keliems

pranešėjams, perskaityti du pranešimai. Turku (Suomija) atstovavusi Akvilė Motuzaitė perskaitė pranešimą „Kalendorinės šventės kaip transnacionalizmo forma ir kultūrinė strategija mišriose suomių-lietuvių ir graikų-lietuvių šeimose“, o tyrinėtoja iš Sofijos Marijanka Borisova Žekova perskaitė pranešimą „Kultūros paveldas užsienyje: mokyklos šventės Bulgarijos imigrantų bendruomenių švietimo institucijose“. Šeštojo posėdžio „Tradicija ir inovacijos“ pirmosios sesijos (pirmininkavo R. Parkin) metu perskaityti labai skirtingi pranešimai. Labai informatyvų pranešimą, galintį sudominti įvairių disciplinų atstovus (ne tik etnologus, bet ir kultūros istorikus, folkloristus) perskaitė Tatjana Minijachmetova iš Insbruko: „Slaviška-baltiška erdvė magiškų knygų perspektyvoje“. Labai išsamiais ilgamečiais lauko tyrimais paremtas Irinos Stahl iš Bukarešto pranešimas „Staigios mirties memorialai: miesto konteksto studija“. Baltijos ir Balkanų šalyse atliktus tyrimus pristatė Andreasas Kuperjanovas: „Su vandeniu susijusios sakralinės, kultūrinės ir memorialinės vietos“, o Milena Lyubenova iš Sofijos rėmėsi tik viena bulgarų vasario 10 d. švenčiama švente: „Šv. Haralambuso Stebukladario šventės tradicinės praktikos ir šiuolaikinės apraiškos Bulgarijoje“. Su bitininkyste sieta šventė ikūnijo nemažai papročių ir tikėjimų, kitose šalyse žinomų per kitas žiemos ir pavasario šventes. Antroji sesija (pirmininkavo A. Karlsonė)

pradėta vilnietės Audronės Daraškevičienės pranešimu „Ankstyvoji vaiko socializacija šiuolaikinėje Lietuvoje: moralės diskursas“, pratęsiančiu šeimos tyrimus. O Talino atstovė Marju Kõivupuu perskaitė pranešimą „Nekilnojamojo kultūros paveldo inventoriūs: Estijos pavyzdys“, vilnietė etnomuzikologė Gaila Kirdienė pateikė lyginamąjį tyrimą „Senujų Baltijos ir Balkanų smuikavimo tradicijų sąsajos ir šiuolaikinės jų interpretacijos“. Trečiojoje sesijoje (pirmininkavo V. Dinč) rygietės Anetė Karlsonė pranešimas rėmėsi Latvijos realijomis: „Tradicinių igūdžių aktualumas šiandieninėje kultūrinėje aplinkoje“, kuriame analizavo augalinių dažų panaudojimo galimybes šiuolaikinėje kultūroje. Gausiai iliustruotą pranešimą pateikė Rumšiškių atstovė Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė: „Žaislai ir etninės tapatybės raiška sovietinėje Lietuvoje. Etnografinės lėlės ir skulptūrėlės“. O sesiją baigė ne mažiau įdomus ir informatyvus Jono Mardosos pranešimas „Sekminės Vilniaus Kalvarijoje: istorinė perspektyva ir dabartis“.

Konferencijos baigiamąjį diskusijoje pasidalinta šiuolaikinėmis etnologijos ir kultūros antropologijos mokslams išskylančiomis problemomis, užmegztos diskusijos ir dėl formavimo tarptautinių projektų, leidžiančių pagal tą pačią metodiką atlikti tyrimus keliose skirtingose šalyse, numatyta po trejų metų ketvirtąją konferenciją surengti Rygoje.

Žilvytis Šaknys